

SANKCJE WOBEC ROSJI*

SANCTIONS AGAINST RUSSIA

*Aleksandra Kuczyńska-Zonik***

— ABSTRAKT —

W marcu 2014 roku Unia Europejska zdecydowała się nałożyć sankcje na Rosję w związku ze znacznym zaangażowaniem w konflikcie we wschodniej Ukrainie, przyłączeniem Krymu oraz zestrzeleniem samolotu malezyjskich linii lotniczych. Sankcje skierowane były wobec określonych osób fizycznych i prawnych i obejmowały: ograniczenia dyplomatyczne, zamrożenie aktywów i kont bankowych oraz zakazy o charakterze ekonomicznym i finansowym.

Sankcje wywarły istotny wpływ na sytuację polityczną oraz społeczno-gospodarczą w Rosji. Rosja, która znalazła się w izolacji politycznej, zmuszona została poszukiwać nowych partnerów. Osłabienie jej pozycji na Zachodzie spowodowało wzrost aktywności w Azji i na Dalekim Wschodzie. Rosja wzmacnia także współpracę z państwami Europy Środkowo-Wschodniej, osłabiając tym samym jedność unijną.

Analiza sytuacji wewnętrznej Rosji po wprowadzeniu sankcji nie daje jasnej odpowiedzi na pytanie o przyszłość wysokiego poziomu popularności Władimira Putina. Istnieje jednak

— ABSTRACT —

In March 2014, the European Union and the USA decided to impose sanctions against Russia because of the significant involvement in the conflict in eastern Ukraine, the Crimea annexation, and the shooting down of the Malaysian airlines plane. Restrictions included Russian and Ukrainian officials following Russia's illegal annexation of Crimea, or entities providing support to and benefitting from that case. Sanctions concerning diplomatic measures, assets freezes and visa bans were seen to be an element of pressure on Russia to change its policy towards eastern Ukraine.

Sanctions influenced the political and socio-economic situation in Russia. The international criticism of its commitment towards the east of Ukraine and Crimea devaluated Russia's political position. Its economy has weakened as a result of the embargo against the EU and the US in recent months. Russia has been forced to look for new partners but she is not alone. Russia is active in the Far East, strengthens cooperation with the Central and Eastern Europe countries and weakens the unity of the EU.

* Praca nad artykułem została zakończona w marcu 2015 roku.

** Instytut Europy Środkowo-Wschodniej w Lublinie.

szansa, że wprowadzone sankcje przyczynią się do zmiany polityki Putina wobec Ukrainy oraz w dłuższej perspektywie wpłyną na proces demokratyzacji.

Słowa kluczowe: sankcje, Rosja, polityka zagraniczna, popularność Putina

Restrictions have influenced the Russian internal policy as well, but it is not clear whether it strengthens or weakens Putin's popularity in the future. It is believed that they will not only change Russia's policy towards Ukraine but also bring democratic change in Russia.

Keywords: sanctions, Russia, foreign policy, Putin's popularity

W marcu 2014 roku Unia Europejska zdecydowała się nałożyć sankcje na Rosję w związku ze znacznym zaangażowaniem w konflikcie we wschodniej Ukrainie. „Przyłączenie” Krymu uznano za nielegalną aneksję, gdyż u jego podstaw legło referendum z 16 marca 2014 roku, którego nie przewiduje konstytucja ukraińska. Istotnym wydarzeniem było zestrzelenie samolotu malezyjskich linii lotniczych w obwodzie donieckim w lipcu 2014 roku, do którego jednak nie przyznali się separatyści ukraińscy. Sankcje miały charakter trzypoziomowy i obejmowały: 1) ograniczenia dyplomatyczne wobec określonych osób fizycznych i prawnych (6.03.2014), 2) zamrożenie ich aktywów i kont bankowych (17.03.2014) oraz 3) zakazy o charakterze ekonomicznym i finansowym (25.07.2014, 30.07.2014; *EU sanctions against Russia over Ukraine crisis*, 2014).

Sankcje nałożone przez USA miały inny charakter (U.S. Department of the Treasury)¹. Dotyczyły: 1) zamrożenia aktywów i ograniczenia możliwości wjazdu na teren USA oraz 2) ograniczeń sektorowych. Wymierzone były przede wszystkim w najbliższe otoczenie Władimira Putina. O ile jednak USA dążyło do ograniczenia udziału podmiotów gospodarczych na rynku amerykańskim, celem sankcji UE było ukaranie konkretnych osób za zaangażowanie na Ukrainie. Preferencje UE wobec sankcji o charakterze podmiotowym były spowodowane większymi powiązaniem gospodarczymi z Rosją (Rozporządzenie Prezydenta FR, 2014; Fischer, 2014)².

¹ Sankcje zostały wydane w formie rozporządzeń wykonawczych prezydenta lub uchwalone przez Kongres tzw. Executive Orders (EO) nr 13660 (6.03.2014), 13661 (17.03.2014), 13662 (20.03.2014), 13685 (19.12.2014).

² W odwiec 6 sierpnia 2014 roku Rosja nałożyła embargo na produkty rolno-spożywcze na państwa, które wprowadziły wcześniej sankcje ekonomiczne na rosyjskie osoby fizyczne i prawne lub przyłączyły się do takich sankcji (UE, USA, Kanada, Australia i Norwegia). Zakaz miał obowiązywać rok. Prawdopodobnie dotknie on także rosyjską gospodarkę, gdyż poszukiwania nowych

Przedmiotem poniższej analizy są konsekwencje nałożonych przez państwa Unii Europejskiej i USA sankcji na Rosję w związku z aneksją Krymu i zaangażowaniem w kryzys we wschodniej Ukrainie. Rozpatrywane kwestie związane z międzynarodową pozycją Rosji oraz jej środowiskiem wewnętrznym pomogą odpowiedzieć na pytanie, czy i w jaki sposób sankcje są efektywne i mogą wymusić na Rosji zmianę polityki zewnętrznej i wewnętrznej w najbliższym czasie. W pierwszej części zostanie opisana sytuacja, w której znalazła się Rosja po wprowadzeniu sankcji. Następnie zwrócona będzie uwaga na nowe kierunki polityki zagranicznej Rosji. Polityczna izolacja wymusiła bowiem na niej poszukiwanie nowych partnerów. Analiza będzie dotyczyła zwłaszcza konsekwencji zaangażowania Rosji na Dalekim Wschodzie i w Europie Środkowo-Wschodniej. W ostatniej części podjęta zostanie próba analizy efektywności sankcji w kontekście wysokiego poziomu popularności Władimira Putina.

POLITYCZNA IZOLACJA

Stanowisko Rosji w sprawie sankcji jest konsekwentne. Władimir Putin nazwał wojska ukraińskie „zagranicznymi oddziałami NATO”, a działania Zachodu określił próbą geopolitycznego powstrzymywania Rosji. Przewodnicząca Rady Federacji Walentina Matwijeno zapewniała, że wszelkie działania Rosji nakierowane są na stabilizację w regionie, w przeciwieństwie do systematycznych operacji wojskowych podejmowanych przez żołnierzy ukraińskich, wspieranych przez rządy USA i państw zachodnioeuropejskich. Jej zdaniem chaos i destabilizacja są wynikiem politycznej i militarnej ingerencji Zachodu, któremu nie zależy na pokoju i interesach narodowych Ukrainy. Ponieważ bratnie narody Ukraińców i Rosjan łączy wspólny język i kultura, a wielu Ukraińców posiada podwójne obywatelstwo, to Rosji najbardziej zależy na zachowaniu pokoju na Ukrainie. O marszach i pochodach w Kijowie mówi się jako o nazistowskich aktach poparcia hitleryzmu. Natomiast wprowadzenie stanu wyjątkowego w obwodach donieckim i ługańskim oraz stanu podwyższonej gotowości w całym państwie stały przedstawiciel Rosji przy ONZ Witalij Czurkin nazwał „metodami siłowymi”. Dla Rosji miał to być wyraźny dowód na to, że Ukraina nie dąży do pokojowego rozstrzygnięcia konfliktu we wschodniej Ukrainie (Иерпов

importerów oraz wsparcia dla rodzimych wytwórców nie zrekompensują kosztów nałożenia embarga.

2015a; Петров 2015b). Rosja nalega na przeprowadzenie referendum i „wolnych” wyborów w Donbasie, gdyż liczy, że ich wyniki będą wystarczającym pretekstem do legalnego anektowania tych obszarów i legitymizacji władzy we wschodniej Ukrainie.

Istotnym głosem w sprawie była wypowiedź Ministra Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej Sergieja Ławrowa, który w artykule „Priorytety Rosji w Europie i na świecie” opublikowanym w styczniowym numerze serbskiego czasopisma „Horyzonty” stwierdził, że konflikt na Ukrainie został spowodowany antyrosyjskimi dążeniami Unii Europejskiej i próbą wymuszenia przyjęcia polityki prozachodniej przez Ukrainę. Ławrow przyznał, że Rosja wielokrotnie stała na stanowisku neutralnej, wielowektorowej polityki Ukrainy, dlatego obecną sytuację należy rozpatrywać w kontekście odpowiedzialności Zachodu. Mimo to Rosja będzie w dalszym ciągu popierała wszystkie działania wprowadzania pokoju i będzie angażować się w rozwiązywanie konfliktu wraz z przedstawicielami wszystkich regionów i sił politycznych na Ukrainie (Tass.ru, 2014; Воробьев, 2015). Z kolei aneksja Krymu to „samodzielna, świadoma, racjonalna reakcja mieszkańców Krymu” na działania ukraińskich ultranacjonalistów, którzy zamiast integracji doprowadzili państwo do wojny domowej. Dzisiejsza Ukraina, zdaniem Ławrowa, stoi na krawędzi rozpadu, jednak nawet w tak poważnym kryzysie istnieje szansa na zgodę społeczną i pokój. Z punktu widzenia Rosji, konieczne jest zachowanie pozablokowego statusu Ukrainy, co oznacza rezygnację z aspiracji stowarzyszenia z Unią Europejską przez Ukrainę.

Rada Europy obawia się, że zawieszenie udziału polityków rosyjskich w pracach Zgromadzenia Parlamentarnego w związku z aneksją Krymu i zaangażowaniem Rosji na Ukrainie, które *de facto* oznacza utratę przez nich prawa głosu na czas sesji, może doprowadzić do wykluczenia Rosji z organizacji. Sytuacja taka może pojawić się w przypadku rocznego zawieszenia członka w pracach Rady (Council of Europe, 2015). Deputaci rosyjscy odpowiadają, że to sama Rada osłabiła swoją pozycję, wykluczając Rosjan z międzynarodowego dialogu (Петров, 2015c). Decyzja Rady oceniana jest przez Rosjan przez pryzmat amerykańskich nacisków przez Radę Europejską na rząd Federacji. W przypadku wykluczenia z Rady Europy Rosja pozostaje nadal członkiem OBWE, a w tej instytucji nie istnieje możliwość wprowadzania sankcji zawieszenia członkostwa. Niewątpliwie jednak decyzja Rady Europy wobec rosyjskich dyplomatów osłabia międzynarodową pozycję Rosji, a zwłaszcza jej rolę w europejskiej debacie.

Rosję dotknęły kolejne sankcje polityczne. Spotkanie G8, które miało odbyć się w Soczi, zorganizowano w Brukseli (Grupa G7 bez Rosji) w dniach 4–5

czerwca. Odwołano szczyt UE–Rosja oraz zawieszono bilateralne spotkania między Rosją a członkami Unii. Odłożono sprawę porozumień wizowych oraz negocjacji w sprawie nowej umowy UE z Rosją. Problematyczna jest także kwestia implementacji dotychczasowych porozumień i realizacji wspólnych programów regionalnych. Unia jest także przeciwna prowadzeniu dalszych negocjacji z Rosją na temat przystąpienia Rosji do OECD oraz Międzynarodowej Agencji Energetycznej (*EU sanctions against Russia over Ukraine crisis*, 2014). Już w czasie obchodów 70-tej rocznicy lądowania aliantów w Normandii przywódcy państw zachodnich ostrzegali Putina przed izolacją w przypadku dalszego zaangażowania na Ukrainie (Polskie Radio, 2014a). Szczególnie dotkliwe dla Putina było jednak spotkanie na szczycie G20 w Brisbane (Australia), podczas którego przywódcy państw europejskich nie ukrywali obojętności lub niechęci wobec rosyjskiego prezydenta (Swinford, 2014; the Guardian, 2014; Anishchuk, Wardell, 2014). Chociaż presja otoczenia miała bezpośredni wpływ na zachowanie Putina (opuścił szczyt przed jego zakończeniem), nie należy spodziewać się znaczącej marginalizacji rosyjskiego przywódcy. Wydaje się, że precedensowa sytuacja w Brisbane nie będzie miała większego znaczenia dla Rosji, głównie ze względu na brak jednolitego stanowiska państw wobec Rosji. Nie tylko bowiem państwa europejskie zdają sobie sprawę, że Rosja jest zbyt silnym i znaczącym państwem, by móc zneutralizować lub osłabić jej pozycję jedynie poprzez bojkotowanie spotkań na szczytach. Znacznie ważniejsze niż kwestie polityczne są powiązania gospodarcze z Rosją, których koszty zerwania lub osłabienia miałyby negatywne konsekwencje dla gospodarek tych państw. Niemniej jednak chłodny stosunek przywódców wobec Putina podczas szczytu G20 był karą za aneksję Krymu i zaangażowanie na Ukrainie oraz próbą wykluczenia rosyjskiego prezydenta z grona cywilizowanych i demokratycznych państw.

ROSJA POSZUKUJE NOWYCH PARTNERÓW

Ławrow zapewnił, że nałożone na Rosję przez państwa Unii Europejskiej i USA sankcje nie zmieniają jej postępowania wobec Ukrainy, które minister uważa za słuszne i legalne. Nie sposób jednak nie zauważyć konsekwencji sankcji na sytuację w Federacji Rosyjskiej. Sankcje pogorszyły stosunki między Rosją a Zachodem, przez co Rosja zmuszona jest poszukiwać nowych partnerów. Jej obecna polityka zagraniczna ukierunkowana jest zarówno na bilateralne, bezpośrednie kontakty z państwami europejskimi niezadowolonymi z polityki

unijnej, jak i na nawiązywanie nowych relacji, zwłaszcza w obszarze azjatyckim i dalekowschodnim. O ile wielowektorowe, wielopłaszczyznowe zaangażowanie Federacji Rosyjskiej jest strategicznym wyznacznikiem polityki zagranicznej, zwrot ku państwom Dalekiego Wschodu i Oceanu Spokojnego jest narodowym priorytetem dynamicznego rozwoju wschodnich regionów Rosji (Strategia FR, 2009; Rozporządzenie Prezydenta FR, 2012).

Zaangażowanie Rosji na Dalekim Wschodzie nie jest więc niczym nowym, chociaż w ostatnich miesiącach obserwuje się ożywienie aktywności i poszerzenie współpracy z Chińską Republiką Ludową. Chociaż Moskwa i Pekin prezentują różne stanowiska wobec przyszłości Dalekiego Wschodu i roli ich państw w regionie, zgadzają się co do kwestii ograniczenia wpływów USA oraz zmiany sytuacji geopolitycznej. Oba państwa charakteryzuje stosunek antyamerykański i to znacznie ułatwiło ich polityczne zbliżenie (Rozman, 2014). Źródłem współpracy między Rosją i Chinami jest antyamerykańska opozycja oraz potrzeba rozwoju gospodarczego. Bodźcem do nawiązania głębszych relacji był sprzeciw Chin wobec nałożonych przez Unię Europejską na Rosję sankcji (Федякина, 2015). Wprowadzenie sankcji zmusiło Rosję do poszukiwania nowych partnerów, a Chiny mogą zbalansować utratę inwestorów i być źródłem przyszłego wzrostu gospodarczego. Rok 2014 był przełomowy dla dwustronnych stosunków rosyjsko-chińskich. W maju podpisano kontrakt na długoletnie dostawy gazu do Chin, chociaż rozmowy w jego sprawie prowadzono od 10 lat. Przewiduje on sprzedaż 38 mld³ gazu rocznie. Porozumienie o wartości 400 mld USD obejmuje także inwestycje w sferze infrastruktury, które oceniono na 70 mld USD (Латухина, 2014). W listopadzie podpisano także podobne porozumienie na dostawę gazu z zachodniej Syberii do północno-zachodnich regionów Chin. Współpraca w dziedzinie energetycznej stanowi podstawę przyjaznych stosunków rosyjsko-chińskich. Dla Moskwy ma także wymiar propagandowy. Oba kontrakty zostały podpisane w momencie ostrego konfliktu gazowego Rosji z Ukrainą oraz ochłodzenia relacji z Unią Europejską, grożącą zmniejszeniem importu gazu.

Kolejną płaszczyzną porozumienia jest wymiana handlowa. W październiku sformalizowano porozumienie o wymianie waluty, które ma ułatwić współpracę handlową i inwestycyjną. Dzięki umowie cztery największe chińskie banki otworzyły swoje filie w Rosji. Od lipca realizowane są również umowy dotyczące nawigacji satelitarnej, które według specjalistów mają do 2020 roku przynieść dochody 400 mld juań w CHRL i 1 tln rubli w Rosji (Сюе, 2015). Coraz więcej Chińczyków przyjeżdża do Rosji. Dynamika rosyjsko-chińskich procesów

migracyjnych wskazuje na gwałtowny wzrost kontaktów i otwarcie granicy po 2010 roku (Urząd Statystyczny FR, 2013)³.

Rosja dąży do intensyfikacji kontaktów na Dalekim Wschodzie, co pozwoliłoby jej zdewersyfikować sprzedaż surowców naturalnych oraz odgrywać większą rolę w utrzymaniu bezpieczeństwa w regionie. Aktywność dyplomatyczna i współpraca z Chinami, Indiami, Japonią i Wietnamem pomogłaby Rosji wyjść z izolacji politycznej, w jakiej znalazła się po wprowadzeniu sankcji oraz zrównoważyłaby wpływy USA na Dalekim Wschodzie (Mankoff, 2015). Współpraca między państwami dotyczyć ma m.in. sektora energetycznego, informacyjnego oraz rolniczego.

Zacieśnienie polityczne, gospodarczej i politycznej współpracy Rosji z Koreą Północną budzi uzasadnione obawy. Wspólne projekty i programy gospodarcze, infrastrukturalne i inwestycyjne zakładają zrekonstruowanie sieci kolejowej Korei Północnej i podłączenie jej do sieci w Rosji; poprowadzenie gazociągu i linii energetycznych na Półwyspie, a także pozyskiwanie surowców mineralnych w Korei. Rosja obiecała zablokować decyzje o kolejnych sankcjach nakładanych na Koreę przez środowisko międzynarodowe oraz poprzeć Koreę w sporze z USA o *The Interview*. Oba państwa przyznają, że dalsze pogłębianie więzi politycznych i gospodarczych jest zdecydowanie w interesie ich narodów, gdyż przyczynia się do zapewnienia stabilności i bezpieczeństwa w regionie (Weitz, 2015).

W ciągu ostatnich kilkunastu lat podejście Rosji wobec kwestii koreańskiej charakteryzuje się niezwykłą spójnością i konsekwencją. Rosyjscy politycy dążą do normalizacji sytuacji na Półwyspie, zarówno dla bezpieczeństwa, jak i realizacji własnych celów gospodarczych. Wpisuje się także w priorytety rosyjskiej polityki zagranicznej, dla której zapobieganie prowokacjom ze strony KRLD oraz naprężeniu między Koreami, ograniczanie programu jądrowego KRLD przez stosowanie pozytywnych zachęt oraz zacieśnianie zależności gospodarczej poprzez budowę infrastruktury i inwestycje energetyczne są jedynie instrumentami zapewnienia pozycji lidera w regionie i wyeliminowania USA z rywalizacji o przywództwo w Azji Wschodniej.

³ W 2013 roku było ich ponad tysiąc. Dawało to trzecią pozycję (po Polsce i Finlandii) w rankingu przyjeżdżających do Rosji osób z zagranicy spoza państw WNP. Najczęściej Chińczycy przyjeżdżali w celach turystycznych.

Tab. 1 . Wizyty zagraniczne Władimira Putina i spotkania z przedstawicielami państw w czasie trwającej prezydentury

Wizyty zagraniczne Władimira Putina i spotkania z przedstawicielami państw				
	Przed wprowadzeniem sankcji		Po wprowadzeniu sankcji	
Regiony	20121	20132	2014	2015 (do 03.)
Państwa byłego ZSRR				
Abchazja	x	1	x	X
Armenia	x	1	x	X
Azerbejdżan	x	1	x	X
Białoruś	1	1	4	1
Kazachstan	2	2	2	1
Kirgistan	1	1	x	X
Osetia Południowa	x	x	x	1
Tadżykistan	1	x	13	X
Turkmenistan	1	x	x	X
Ukraina	1	1	x	X
Uzbekistan	1	x	1	X
Ilość wizyt	8	8	8	3
Azja Południowo-Wschodnia, Daleki Wschód				
Bangladesz	x	1	x	X
Chiny	1	1	34	X
Indie	1	x	1	X
Indonezja	x	1	x	X
Japonia	x	1	x	X
Korea Południowa	x	1	x	X
Mongolia	x	x	1	X
Wietnam	x	1	x	X
Ilość wizyt	2	6	5	0
Ameryka Południowa				
Argentyna	x	x	1	X
Brazylia	x	x	15	X
Kuba	x	x	1	X
Nikaragua	x	x	1	X
Ilość wizyt	0	0	4	0

Wizyty zagraniczne Władimira Putina i spotkania z przedstawicielami państw				
	Przed wprowadzeniem sankcji		Po wprowadzeniu sankcji	
Regiony	2012 ¹	2013 ²	2014	2015 (do 03.)
Bliski Wschód, Afryka Północna				
Egipt	x	1	1	1
Izrael	1	x	x	X
Jordania	1	x	x	X
Palestyna	1	x	x	X
Turcja	1	x	1	X
Ilość wizyt	4	1	2	1
Europa				
Austria	x	x	1	X
Belgia	x	16	x	X
Finlandia	1	1	x	X
Francja	1	1	27	X
Holandia	x	1	x	X
Niemcy	2	1	x	X
Serbia	x	x	1	X
Szwajcaria	x	x	1	X
Watykan i Włochy	x	1	x	X
Węgry	x	1	x	1
Wielka Brytania i Irlandia	1	1	x	X
Ilość wizyt	5	8	5	1
Ilość wszystkich wizyt	19	23	24	5

¹ Od 7.05.2012 (data zaprzysiężenia Putina na prezydenta Federacji Rosyjskiej); ² Do 03.2014 (wprowadzenie sankcji); ³ 11–12.09.2014 szczyt Organizacji Szanghajskiej; ⁴ 9–11.11.2014 forum APEC; ⁵ 13–17.07.2014 szczyt BRICS; ⁶ 28.01.2014 szczyt Rosja–UE. Kolejna zagraniczna wizyta Putina miała miejsce dopiero 3 miesiące później w Białorusi (zwykle Putin odbywa wizyty zagraniczne raz lub kilka razy w miesiącu). Krótkotrwały spadek aktywności Putina był związany z antyrosyjską krytyką UE i USA. W tym czasie Putin został zmuszony do przekierowania własnej polityki zagranicznej i poszukiwania nowych partnerów; ⁷ 6.06.2014 70. rocznica lądowania w Normandii i bitwy o Normandię, w której uczestniczyło 20 zachodnich przywódców, w tym Francji, Rosji, Niemiec, Wielkiej Brytanii, USA, Polski i Ukrainy.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie <http://news.kremlin.ru>.

Aktywność zagraniczna rosyjskiego prezydenta przed i po wprowadzeniu sankcji na Rosję przedstawia tablica 1. Nie dziwi niska liczba spotkań prezydenta Rosji z przedstawicielami państw europejskich po wprowadzeniu sankcji. Natomiast liczba wizyt zagranicznych w państwach byłego ZSRR, a także spotkań z przywódcami z Ameryki Południowej oraz regionu Azji Południowo-Wschodniej utrzymuje się na wysokim poziomie. Rosja uczestniczyła także w spotkaniach wielostronnych: ASEM (Asia-Europa Meeting, Włochy), BEAC (VEES, Eurazjatycka Ekonomiczna Rada Najwyższa, Rosja), ODKB (Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym, Rosja), WNP (Białoruś). Prezydent chętnie odwiedzał państwa w Azji Centralnej, co z jednej strony świadczy o tym, że utrzymanie silnych powiązań i zależności (od Rosji) w regionie od lat pozostaje jednym z priorytetów polityki Putina w obszarze „bliskiej zagranicy”, a krytyka Zachodu nie ma wpływu na relacje tych państw z Rosją. Z drugiej strony nałożone na Rosję ograniczenia przyczyniły się do intensyfikacji spotkań na najwyższym szczeblu (Mińsk stał się neutralnym miejscem dialogu w sprawie Ukrainy) oraz zacieśnienia kontaktów gospodarczych (od 1 stycznia 2015 rozpoczęła działalność Eurazjatycka Wspólnota Gospodarcza, do której należą Białoruś, Kazachstan, Rosja, Armenia i Kirgistan).

ŚLABOŚĆ UNII

Rosja zdaje sobie sprawę, że zyska więcej, podpisując dwustronne porozumienia ze skonfliktowanymi ze sobą państwami Unii Europejskiej, dlatego dąży do osłabienia jedności unijnej. Najbardziej konsekwentna i stała w swoich opiniach jest Polska, według której sankcje są jedynym narzędziem nacisku Unii Europejskiej w relacjach z Rosją (Buras, 2015). Stanowiska pozostałych państw nie są już tak jednoznaczne. Polska w swojej zdecydowanie antyrosyjskiej polityce została osamotniona. Czechy, Słowacja i Węgry nie podzielają jej entuzjazmu wobec dalszych sankcji, tym bardziej że wśród priorytetów państw Europy Środkowo-Wschodniej znalazły się ekonomiczne interesy i korzyści współpracy z Rosją, które przewyższają utrzymanie jedności i solidarności w ramach porozumień regionalnych. O ile Polska naciskała na zintensyfikowanie wspólnych działań w dziedzinie obronności (m.in. wzmocnienie wschodniej flanki NATO), Czechy, Słowacja i Węgry zainteresowane były wzmocnieniem powiązań gospodarczych (Gulevich, 2014).

Paradoksalnie niektóre z nich same zabiegają o współpracę z Rosją. Słabością polityki sankcji Unii Europejskiej jest to, że problem sankcji dotknął nie tylko

Rosję, ale również państwa europejskie, silnie powiązane gospodarczo z Rosją. Wśród nich są Czechy, Słowacja i Austria, które sprzeciwiają się nakładaniu kolejnych sankcji i postulują o większą efektywność w sferze politycznej. Państwa te kilkakrotnie groziły zawetowaniem sankcji wobec Moskwy, gdyż ich zdaniem szkodzą one gospodarkom narodowym, a także nie wpływają na stabilizację na Ukrainie (Kobzova, 2015). W styczniu tego roku doszło do spotkania trzech polityków najwyższego szczebla: premiera Czech Bohuslava Sobotki, premiera Słowacji Roberta Fico oraz kanclerza Austrii Wenera Faymanna w Slavkov w celu ustanowienia „nowej formy współpracy regionalnej”. W szczególności miało dotyczyć ona sfer współpracy transgranicznej, zatrudnienia, wzrostu gospodarczego i wspólnej polityki unijnej (Vláda České republiky, 2015). Według sceptyków powstanie tzw. Grupy Austerlitz miało jednak świadczyć o zawiązaniu sojuszu prorosyjskiego w Europie Środkowo-Wschodniej. Chociaż rządy Czech, Słowacji i Austrii publicznie sprzeciwiają się dalszym sankcjom, opinie są podzielone. W praktyce nie chcą podważać celowości polityki UE i obniżać solidarności unijnej. Chodzi jednak o zwrócenie uwagi na negatywne aspekty polityki sankcji, które dotyczą zwłaszcza małe państwa Unii Europejskiej. Spotkanie w Slavkov miało także inny wymiar dla relacji środkowo-europejskich. Do tej pory Grupa Wyszehradzka miała wyrażać wspólne stanowisko państw regionu. Jednak konflikt na Ukrainie spowodował wyraźny jej rozłam, a Polska ze swym zdecydowanym stanowiskiem wobec Rosji jest odosobniona. Nieobecne na spotkaniu Grupy Austerlitz Węgry także poczuły się wykluczone z polityki regionalnej. Hungarian Free Press pisze nawet, że spotkanie w Slavkov było dowodem na to, że Grupa Wyszehradzka jako forma współpracy politycznej, militarnej i ekonomicznej przestała istnieć (Lázár, 2015). Już od pewnego czasu państwa Grupy nie mogły porozumieć się w sprawie wspólnej polityki unijnej (zwłaszcza w sprawie polityki energetycznej), ale jabłkiem niezgody stała się przyszłość sankcji unijnych wobec Rosji.

Z krytyczną reakcją państw Unii spotkało się zwłaszcza zacieśnienie współpracy energetycznej Rosji z Węgrami i polityczne zbliżenie obu państw, do którego doszło w ostatnim czasie. Zgodnie z porozumieniem rosyjska państwowa spółka Rosatom ma uczestniczyć w rozbudowie elektrowni jądrowej w Paks, a Rosja ma udzielić kredytu na sfinansowanie inwestycji (Newsweek, 2014; Polskie Radio, 2014b). Chociaż Węgry utrzymują, że umowy nie mają charakteru politycznego i nie zostały podpisane wbrew zachodnioeuropejskiemu konsensusowi, sprzeciwiającemu się polityce Rosji wobec Ukrainy, trudno nie łączyć ich z ukraińskim kontekstem. Tym bardziej, że premier Węgier Viktor Orbán jest

postrzegany jako sojusznik i przyjaciel Władimira Putina. Nie tylko sprzeciwia się dalszym sankcjom wobec Rosji, ale proponuje także autonomię dla ukraińskich Węgrów w ramach federalizacji Ukrainy. Z kolei dla Rosji współpraca ma charakter strategiczny, gdyż jej podstawą jest dążenie do poszukiwania nowych partnerów i rynków zewnętrznych oraz zawieranie dwustronnych porozumień mających na celu obniżanie efektywności dialogu i spójności polityki państw zachodnioeuropejskich.

Rosja poszukuje także partnerów w sferze militarnej. Przykładem dwustronnej współpracy w rejonie wschodniej części Morza Śródziemnego jest koncepcja utworzenia baz wojskowych na Cyprze. Rosja miałaby uzyskać dostęp do portu w Limassol, a także bazy lotniczej Andreas Papandreu lub lotniska w Pafos, w południowo-zachodniej części Cypru (Волков, 2015). Rosja od dawna prowadziła rozmowy na ten temat, a jeśli dojdzie do porozumienia z Cyprem, wraz z bazami na Krymie Rosja będzie mogła wzmocnić swoją pozycję geopolityczną w regionie. Cypr również jest zainteresowany wzmocnieniem współpracy. Na mocy porozumienia Rosja zrezygnowałaby z restrukturyzacji zadłużenia oraz wsparła Cypr w konflikcie z władzami tureckiej części wyspy. Przychylna Rosji jest również Grecja, niezadowolona z restrykcyjnej polityki Unii Europejskiej (Kvashnin, 2015).

SPADEK POPULARNOŚCI CZY WZMOCNIENIE AUTORYTETU?

Konsekwencje sankcji odczuwają także sami Rosjanie. Mimo zapewnień rządu o stabilności finansowo-ekonomicznej państwa sytuacja gospodarczo-społeczna w Rosji jest poważna. Mimo że spowolnienie gospodarcze nie jest aż tak dramatyczne jak w 2009 roku, nie należy przewidywać wyraźnej zmiany w tym zakresie, a przedłużający się kryzys gospodarczy może mieć bardziej negatywne konsekwencje. Obecna sytuacja finansowa rosyjskiego rządu jest stosunkowo korzystna. Stopień inflacji jest nadal niższy niż w okresie poprzedzającym kryzys finansowy z 2008 roku, gdzie wynosił on ponad 13%. Daje to Rosji szansę 2–3-letniej perspektywy przetrwania i przezwyciężenia negatywnych skutków sankcji. W przeciwnym razie konsekwencje mogą być nieprzewidywalne (Dreyer, Popescu, 2014).

Przewiduje się, że w dłuższej perspektywie sankcje nałożone na Rosję przez państwa Zachodu dotkną szerokie kręgi społeczne, a wraz z pogorszeniem się sytuacji społeczno-gospodarczej w kraju nasilą się konflikty i protesty w Rosji.

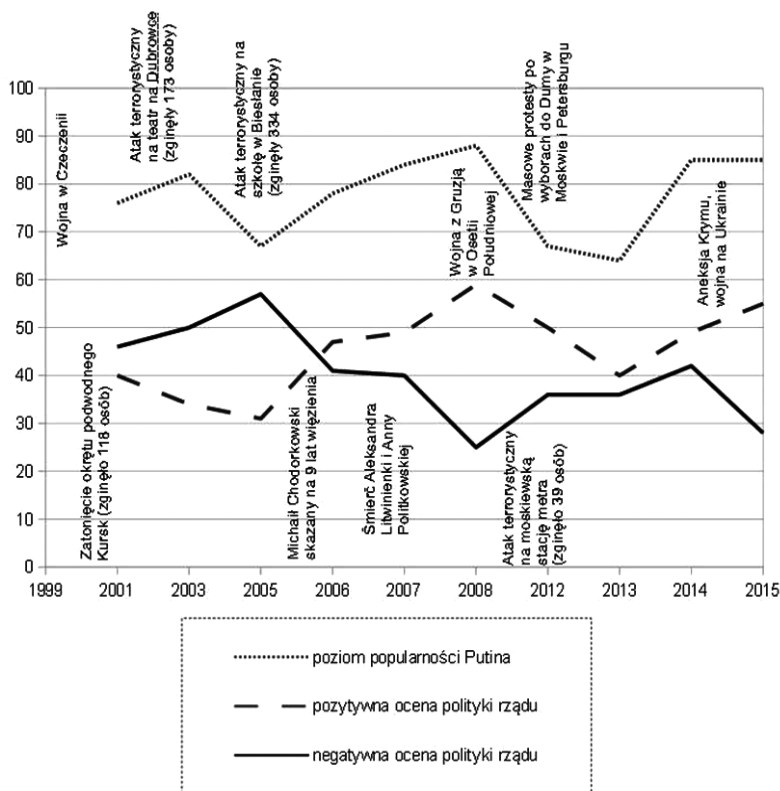
Konsekwencjami takiej sytuacji będzie wzmożona migracja młodych i dobrze wykształconych osób za granicę oraz spadek profesjonalizmu i nepotyzm w sferze publicznej. Władze federalne starają się jednak temu zapobiec. Zapowiadają, że nałożone na Rosję sankcje z powodu zaangażowania na Ukrainie nie spowodują zmniejszenia środków przeznaczonych na wsparcie dla najuboższych Rosjan. W republikach trwają też prace legislacyjne nad wprowadzeniem planów antykryzysowych z uwzględnieniem regionalnej specyfiki (Воздвиженская, Домчева, Зубков, 2015). Polegać one miałyby na substytucji importu i eksportu, preferencjach dla firm, pomocy dla banków i sektorów strategicznych. Podjęte zostały także działania zachęcające pracowników z zagranicy do imigracji, w celu pobudzenia rosyjskiej gospodarki (Ustawa FR, 2014; Домчева, 2015)⁴. W myśl korekty rosyjskiego budżetu na rok 2015 zapowiadane zmiany (znaczny udział sektora obronnego i bezpieczeństwa wewnętrznego oraz sektora socjalnego) nie prowadzą jednak do modernizacji gospodarki, ale są próbą utrzymania *status quo*, gdyż odsuwają reformy strukturalne i w sferze socjalnej, obawiając się wzrostu niezadowolenia społecznego (Fischer, 2015).

Autorzy raportu Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych wskazują, że sankcje nałożone na Rosję po aneksji Krymu i agresji na wschodniej Ukrainie okazały się skuteczne. Łącznie z innymi czynnikami, m.in. spadkiem cen gazu, sankcje doprowadziły do drastycznego zmniejszenia się rosyjskich rezerw walutowych i poważnych problemów rosyjskiej gospodarki. Chociaż w dalszym ciągu władza Putina wydaje się być silna i niezagrożona, w dłuższej perspektywie sankcje osłabią rosyjskie państwo. Dlatego konieczne jest ich utrzymanie, dopóki Moskwa nie zmieni swej agresywnej polityki i nie będzie postępować zgodnie z prawem międzynarodowym (Ćwiek-Karpowicz, Secrieru, 2015). Wydawać by się mogło, że następstwem pogarszającej się sytuacji społeczno-gospodarczej w Federacji Rosyjskiej będą masowe protesty społeczne. Bardziej wnikliwi obserwatorzy zwrócą jednak uwagę na przyczyny i charakter niezadowolenia

⁴ Chodzi zwłaszcza o niskowyzkwalifikowanych pracowników chińskich, wietnamskich i koreańskich, którzy chcą mieszkać i pracować w Rosji. 1.01.2015 weszła ustawa, zgodnie z którą imigranci muszą wykazać się znajomością języka rosyjskiego, historii i kultury Rosji oraz podstaw prawa Federacji Rosyjskiej. Celem ustawy było ograniczenie liczby imigrantów niewyzkwalifikowanych oraz pozostających poza wpływem szeroko pojętej kultury rosyjskiej. Przybyli z państw WNP łatwiej adaptują się i integrują w rosyjskim środowisku, nie mają także problemów z językiem rosyjskim. Kryzys gospodarczy oraz dywersyfikacja rosyjskiej polityki zagranicznej wymusiły jednak konieczność zmiany w stosunku do niektórych kategorii imigrantów. Rząd przewiduje zwolnienie od obowiązku testu pracowników z Chińskiej Republiki Ludowej.

w Rosji. Bardzo prawdopodobna jest bowiem sytuacja, w której kryzys społeczno-gospodarczy w kraju spowoduje wzrost nastrojów antyzachodnich i wystąpień wymierzonych przeciwko państwom UE i USA, których polityka ma na celu upokorzenie i ukaranie Rosji za jej próbę emancypacji i indywidualizm. Choćby wzrost aktywności społecznej związanej ze śmiercią Borysa Niemcowa mógłby być postrzegany jako wyraz woli obywatelskiego sprzeciwu wobec władzy (Гудков, 2015), analiza dotychczasowej polityki Putina pokazuje, że w sytuacjach kryzysowych społeczeństwo godzi się na poniesienie dodatkowych kosztów, jakimi są ograniczenie praw i swobód obywatelskich w imię stabilności, bezpieczeństwa i niezależności. W rezultacie konsolidacja autorytaryzmu, zwiększenie cenzury oraz opozycja wobec wartości liberalno-demokratycznych sprzyjają zachowaniu i umacnianiu władzy w Rosji (ryc. 1). Jest to rezultat populistycznej gry Putina. O ile euforia przyłączenia Krymu przyniosła Putinowi najwyższą po wojnie z Gruzją o Osetię Południową popularność (87%), na przełomie 2014 i 2015 roku, wskutek nałożonych przez Unię Europejską i USA sankcji oraz spadku światowych cen ropy naftowej, społeczeństwo rosyjskie zaczęło odczuwać bezpośrednio konsekwencje kryzysu ekonomicznego. Jednakże uwaga społeczna umiejętnie została przesunięta z płaszczyzny ekonomicznej na płaszczyznę ideologiczną, a konflikt Rosji z Zachodem o przyszłość Ukrainy stał się zagadnieniem wzbudzającym największe zainteresowanie i emocje Rosjan. W ten sposób uwaga społeczeństwa została odsunięta od wewnętrznych problemów i zwrócona ku zagrożeniu ze strony antyrosyjskich działań Zachodu (Волков, 2015). Temat ten wielokrotnie pojawiał się w retoryce władz Federacji Rosyjskiej, gdyż budząc nieuzasadnione obawy, zawsze przynosił oczekiwany skutek. Antyzachodni nacjonalizm jest jednym z fenomenów, powracających w sytuacjach konfliktowych dla odwrócenia uwagi Rosjan od kryzysu wewnętrznego i integracji wobec zagrożenia z zewnątrz.

Spółeczeństwo rosyjskie pozostaje pod silnym wpływem kontrolowanych mediów publicznych, które kształtują antyrosyjski obraz państw Zachodu. Dla tego mimo wzrastających cen Rosjanie będą popierać politykę rządu rosyjskiego. Wzrastać będzie również niechęć do państw zachodnich. Większość obywateli Federacji Rosyjskiej popiera politykę Putina i utożsamia się z jego decyzjami w sprawie zaangażowania na Ukrainie. Zgodnie z wynikami sondażu prowadzonego przez Centrum Lewady w marcu i sierpniu 2014 roku przeważająca większość ankietowanych uważała, że Krym powinien być częścią Federacji Rosyjskiej (64% i 73%). W marcu 14% ankietowanych przyznało, że Krym powinien być częścią Ukrainy, ale w sierpniu jedynie 4 % było tego zdania (Centrum

Ryc. Poziom popularności Władimira Putina oraz ocena jego polityki (w procentach) na tle istotnych wydarzeń w latach 1999–2015

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Centrum Levady, <http://www.levada.ru>.

Levady, 2014). W uzasadnieniu ankietowani wskazywali na „odwieczną rosyjskość” Krymu oraz zagrożenia ze strony ukraińskich ruchów nacjonalistycznych i polityki ukrajinizacji wobec mniejszości rosyjskiej na Ukrainie. Wśród uczuć społeczeństwa rosyjskiego dominowały poczucie sprawiedliwości, dumy z własnego państwa, radość i pochwała dla działań rządu. Gwałtowną reakcją państw zachodnich wobec działań Rosji na Krymie ankietowani uzasadniali przede wszystkim wrogim stosunkiem państw UE i USA do Rosji oraz dążeniem do wywierania nacisku na Rosję, a także pogwałceniem prawa międzynarodowego przez Rosję lub błędną analizą sytuacji wewnętrznej na Ukrainie przez państwa Zachodu.

Do podobnych wniosków można dojść, analizując sondaż na temat przyszłych wyborów prezydenckich w Rosji. Jedynie 25% ankietowanych nie zagłosowałoby na Putina w 2018 roku (w 2013 było ich aż 47%). 41% Rosjan uważa, że Putin jest gwarantem stabilności w państwie i tylko on może utrzymać porządek i integralność Rosji (Centrum Levady, 2015). Pozytywna ocena rządów Putina związana jest z trudną sytuacją Rosji, zagrożonej utratą międzynarodowej pozycji i kryzysem gospodarczo-społecznym. Rosjanie oczekują od Putina konkretnej reakcji na działania Zachodu i nieustępliwości wobec nacisku z jego strony. Porażka oznaczałaby konieczność redefinicji polityki zagranicznej i wewnętrznej Rosji.

Wzrost kosztów zaangażowania Rosji (m.in. znaczna liczba ofiar wśród Rosjan w konflikcie) może doprowadzić do zmiany postaw społeczeństwa rosyjskiego (Ćwiek-Karpowicz, Secrieru, 2015). Będzie to również doskonała okazja do kolejnych agresywnych działań w obronie własnych obywateli i mniejszości rosyjskiej (diaspory). Ponieważ poparcie Putina rośnie wraz ze spadkiem bezpieczeństwa i stabilności w kraju, można przypuszczać, że nawet bardziej konfrontacyjna polityka Rosji w najbliższym czasie nie będzie w stanie wpłynąć na obniżenie popularności obecnego prezydenta. W konsekwencji będzie to miało znaczenie dla decyzji dotyczących zwiększenia kontroli nad społeczeństwem.

Zgodnie z przewidywaniami Lucana Way'a (2008), według którego poziom stabilności systemów autorytarnych na obszarze byłego Związku Radzieckiego zależy m.in. od siły powiązań określonego państwa z Zachodem, bardziej zintensyfikowana współpraca z Zachodem będzie sprzyjała bardziej dynamicznym procesom demokratycznym. Z kolei niski poziom powiązań będzie sprzyjał utrzymaniu *status quo*. Biorąc pod uwagę obecne ochłodzenie relacji Rosji z Zachodem, bardziej prawdopodobna wydaje się konsolidacja autorytaryzmu i zachowanie władzy przez ekipę Putina.

O ile wysoki poziom poparcia dla urzędującego prezydenta pozwala mu na podejmowanie arbitralnych decyzji i kształtowanie środowiska międzynarodowego i wewnętrznego według własnych przekonań, w niektórych przypadkach jest zmuszony użyć środków militarnych, by wymusić posłuszeństwo swojego elektoratu. Uzasadnieniem dla brutalnej siły ma być zagrożenie suwerenności państwa i bezpieczeństwa obywateli. Paradoksalnie więc wewnętrzne kryzysy społeczne i gospodarcze wzmacniają jego rolę i stwarzają możliwości do dalszej konsolidacji władzy.

Duże znaczenie w kształtowaniu się wizerunku prezydenta będzie miało poczucie zagrożenia wśród Rosjan. Obejmując urząd prezydenta w 2000 roku,

Putin wykorzystał sytuację subiektywnego i obiektywnego ograniczenia bezpieczeństwa i stabilności, które są jednymi z przyczyn pojawienia się i rozbudzania postaw nacjonalistycznych. W określonych sytuacjach przejawy takich zachowań mogą dotyczyć niewielkiej części lub większości społeczeństwa, a także koncentrować się wokół konkretnych idei, osób i struktur i przybierać mniej lub bardziej spontaniczną formę. Poczucie braku bezpieczeństwa może wynikać z realnej rzeczywistości zagrożenia lub być subiektywnym odbiorem społeczeństwa lub danej grupy. Sytuację poczucia zagrożenia mogą wywołać również świadome działania polityczne w celach zdobycia lub utrzymania władzy. Do eskalacji strachu mogą przyczynić się także mass media, w znacznej części kontrolowane przez władzę. Każda z tych sytuacji wydaje się prawdopodobna, biorąc pod uwagę fakt, że Putin dysponuje szeregiem instrumentów dla rozbudzania poczucia strachu i wrogości w stosunku do „innego”, a sukcesy w walce z wrogiem przyczyniają się do popularności władzy.

Pozycja Putina w Rosji nie jest obecnie zagrożona. Nie posiada, żadnych rywali, a wskazane uwarunkowania umacniają jego dotychczasową rolę. Z zaangażowanie Rosji w konflikt na Ukrainie i aneksja Krymu wyraźnie potwierdzają zależność popularności Putina od działań ukierunkowanych na ochronę Rosjan w obszarze „bliskiej zagranicy” oraz tworzenie obrazu „wrogich państw zachodnich”. Biorąc pod uwagę fakt, że nie przewiduje się istotnej zmienności jakości uwarunkowań, prawdopodobne jest utrzymanie wysokiego poziomu popularności Putina w Rosji.

Już teraz obserwujemy wpływ sankcji na sytuację wewnętrzną w państwie, ale trudno jednoznacznie przewidzieć ich konsekwencje w dłuższej perspektywie. Pewne jest, że aneksja Krymu i wojna we wschodniej części Ukrainy nie są realizacją nowej rosyjskiej myśli filozoficznej, ale elementem stałej praktyki rosyjskiej, mającej potwierdzić i umocnić jej pozycję we współczesnym świecie. Warto także się zastanowić, czy wprowadzone sankcje przyniosą oczekiwane rezultaty i czy w dłuższej perspektywie mogą przyczynić się do faktycznego osłabienia systemu autorytarnego w Rosji, czy raczej będą wsparciem dla antydemokratycznych poczynań Putina. Obecna analiza wpływu sankcji na politykę Federacji Rosyjskiej nie daje jasnego obrazu na temat przyszłości państwa i jego zachowania w środowisku międzynarodowym.

PODSUMOWANIE

Efektywność sankcji będzie zależała od konsekwentnej polityki państw zachodnich, ale trudno o zachowanie jedności wobec polityki antyrosyjskiej. Chociaż państwa zachodnie nie mają złudzeń co do rzeczywistych celów Rosji, w rozmowie Przewodniczący Rady Europejskiej Donald Tusk przyznał, że Unia Europejska nie jest gotowa na zaostrzenie sankcji wobec Rosji, mimo kolejnych prowokacji z jej strony (Mikulska, 2015). Proces osiągnięcia kompromisu w gronie państw UE jest tym bardziej złożony, że Rosja stara się doprowadzić do podziałów wewnątrz Unii.

Państwa europejskie nie są wystarczająco zmotywowane, by zaostrzyć sankcje przeciwko Rosji. Obawiają się o odwetowe działania, wymierzone w ich gospodarki narodowe. Nowym sankcjom sprzeciwia się prezydent Czech Miloš Zeman, który wyraził potrzebę stopniowego zniesienia sankcji przeciwko Rosji ze względu na relatywną poprawę sytuacji na Ukrainie. Z kolei Minister Spraw Zagranicznych Włoch Paolo Dzhentiloni zasugerował, że zniesienie sankcji może zapobiec dalszemu kryzysowi na Ukrainie. Pojawiają się także głosy, że sankcje nałożone przez Unię Europejską na Rosję nie spełniają wyznaczonych celów (Российская газета, 2015).

Wśród państw Europy Środkowo-Wschodniej pogłębia się rozdźwięk na temat przyszłej polityki unijnej i dalszych sankcji wobec Rosji. Niektóre państwa obawiają się, że utrzymanie polityki sankcji nie tylko nie wpłynie na poprawę bezpieczeństwa we wschodniej Ukrainie, ale wyraźnie pogorszy sytuację gospodarczo-społeczną państw regionu. Czechy, Słowacja, Węgry i Austria są wyraźnie zaniepokojone konsekwencjami sankcji, co powoduje nie tylko brak porozumienia co do dalszej polityki unijnej wobec Rosji, ale również osłabienie współpracy w ramach grup regionalnych. Polityczna krytyka zaangażowania Rosji na Ukrainie nie ogranicza możliwości współpracy gospodarczej z Rosją, czego dowodem są bilateralne porozumienia. Dla Rosji przynoszą one nie tylko korzyści ekonomiczne (utrzymanie sankcji, spadek wartości rubla i niskie ceny surowców naturalnych na rynkach światowych wpływają negatywnie na sytuację polityczno-gospodarczo-społeczną w Rosji), ale przyczyniają się paradoksalnie do wzmocnienia pozycji Rosji wobec osłabionej podziałami Unii Europejskiej.

Sankcje będą efektywne, jeżeli uda się osłabić Rosję na dwóch płaszczyznach: wpłynąć na zmianę jej pozycji międzynarodowej oraz zdestabilizować wewnętrznie. Oba cele są trudne do realizacji. Rosja umiejętnie poszukuje nowych partnerów do współpracy. Pomimo spadku jej roli w Europie wskutek krytyki

politycznej za zaangażowanie na Ukrainie (widoczne m.in. poprzez zawieszenie udziału rosyjskich posłów w pracach Rady Europy, szczyt G20), Rosji udało się zacieśnić kontakty na Dalekim Wschodzie, zrekompensować utratę wysokiej pozycji w regionie oraz zminimalizować gospodarcze i finansowe koszty wprowadzonych sankcji. Z kolei nałożone przez Rosję embargo dotknęło w dużym stopniu państwa europejskie, które ze względu na znaczne powiązania gospodarcze z Rosją były przeciwnie wprowadzaniu dalszych ograniczeń wobec Rosji, obawiając się kolejnych restrykcji z jej strony (European Parliament, 2014)⁵. A to pozwoliło Rosji na prowadzenie dialogu i podpisanie dwustronnych porozumień z niektórymi państwami UE, które wyłamały się z konwencji politycznej izolacji Rosji.

Destabilizacja wewnętrzna, do której mogą doprowadzić problemy gospodarczo-społeczne, jest zjawiskiem, z którym Rosja może się zmierzyć w dłuższej perspektywie. Poszukiwanie nowych partnerów gospodarczych może być długotrwałe i nie wyrówna strat poniesionych w wyniku nałożonych sankcji. Rosyjskie rezerwy finansowe mogą się wkrótce skończyć, co spowoduje kryzys gospodarczy i pauperyzację społeczną. A jak słusznie wskazuje Martin K. Dimitrov (2009), jednym z głównych czynników popularności Władimira Putina jest populizm gospodarczy polegający na relatywnie wysokim poziomie partycypacji społecznej w dyspozycji środków pochodzących ze wzrostu gospodarczego Rosji. Kiedy to nastąpi, Rosja może zastosować swoją dotychczasową praktykę antyzachodniej propagandy, której celem jest zintegrowanie społeczne wokół wspólnego zagrożenia i odsunięcie uwagi społecznej od kwestii gospodarczo-społecznych. Doprowadzi to jednak do dalszej centralizacji władzy i ograniczenia praw obywatelskich, aby zachować stabilność wewnętrzną. Pozostaje jednak nadzieja, że Rosja wybierze inną opcję i zmieni swoje zachowanie wobec Ukrainy. Będzie to miało zasadnicze znaczenie dla jej przyszłej pozycji międzynarodowej oraz sytuacji w państwie.

BIBLIOGRAFIA:

- Anishchuk, A., Wardell, J. (2014). *Western leaders confront Putin at G20 with threat of more sanctions*. Pobrane z: <http://www.reuters.com/article/2014/11/15/us-g20-summit-idUSKCN0IZ03C20141115>.

⁵ Dla państw UE Rosja jest drugim po USA największym odbiorcą produktów rolnych. Wśród krajów UE, które eksportują najwięcej, są państwa bałtyckie, Finlandia, Polska, Niemcy i Holandia, i to one najbardziej ucierpiały w skutek embargo. Dodatkowo rosyjskie sankcje wpłynęły na dynamikę zatrudnienia i wymusiły poszukiwanie nowych odbiorców.

- Воздвиженская, А., Домчева, Е., Зубков, И. (2015). Антикриз для холодов. Pobrane z: <http://www.rg.ru/2015/01/29/antikrizis.html>.
- Волков, Д. (2015). В России Майдан с самого начала воспринимался как американский проект. Pobrane z: <http://www.levada.ru/25-02-2015/v-rossii-maidan-s-samogo-nachala-voSprinimalsya-kak-amerikanskii-proekt>.
- Волков, К. (2015). Кипр отдаст военные базы России в обмен на помощь. Pobrane z: <http://www.rg.ru/2015/02/09/kipr-site.html>.
- Воробьев, В. (2015). Лавров предрек Украине раскол из-за отмены внеблокового статуса. Pobrane z: <http://www.rg.ru/2015/01/28/lavrov-site.html>.
- Buras, P. (2015). *View from Warsaw: Sanctions are the EU's only tool*. Pobrane z: http://www.ecfr.eu/article/commentary_sanctions_are_the_eus_only_tool311339.
- Centrum Levady. (2014). *Crimea*. Pobrane z: <http://www.levada.ru/eng/crimea>.
- Centrum Levady. (2015). Путин становится безальтернативнее. Pobrane z: <http://www.levada.ru/05-03-2015/putin-stanovitsya-bezalternativnee>.
- Council of Europe. (2015). *Challenge, on substantive grounds, of the still unratified credentials of the delegation of the Russian Federation*. Pobrane z: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=21456&lang=en>.
- Dimitrov, M.K. (2009). Popular Autocrats, *Journal of Democracy*, nr 20/1, s. 78–81.
- Домчева, Е. (2015). Китайских мигрантов освободят от экзаменов. Pobrane z: <http://www.rg.ru/2015/02/28/migranti-site.html>.
- Dreyer, I., Popescu, N. (2014). *Do sanctions against Russia work?*. Pobrane z: http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Brief_35_Russia_sanctions.pdf.
- EU sanctions against Russia over Ukraine crisis*. (2014). Pobrane z: http://eeas.europa.eu/factsheets/news/faq_eu-russia_sanctions_factsheet_en.htm.
- Федякина, А. (2015). Пекин выступил против санкций ЕС в отношении России. Pobrane z: <http://www.rg.ru/2015/01/30/kitai-site-anons.html>.
- Fischer, E. (2014). *Rosyjskie embargo uderza w Rosje*. Pobrane z: <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-08-20/rosyjskie-embargo-uderza-w-rosje>.
- Fischer, E. (2015). *Korekta rosyjskiego budzetu na 2015 rok: próba utrzymania status quo*. Pobrane z: <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-03-18/korekta-rosyjskiego-budzetu-na-2015-rok-proba-utrzymania-status-quo>.
- Гудков, Л. (2015). У россиян появилась мрачная решимость. Pobrane z: <http://nv.ua/opinion/Gudkov/u-rossiyan-poyavilas-mrachnaya-reshimost--38370.html>.
- Gulevich, V. (2014). *Poland Left Alone as Other Visegrad Group Members Oppose Sanctions Against Russia*. Pobrane z: <http://m.strategic-culture.org/news/2014/09/17/poland-left-alone-as-other-visegrad-group-members-oppose-sanctions-against-russia.html>.
- Kobzova, J. (2015). *View from Bratislava: Slovakia changes course on Russia*. Pobrane z: http://www.ecfr.eu/article/commentary_slovakia_changes_course_on_russia311312.
- Kvashnin, Y. (2015). *Russian-Greek economic cooperation: is there still room for optimism?*. Pobrane z: <http://www.rieas.gr/images/russia/russiangureek16.pdf>.

- Лагухина, К. (2014). С газом! Россия заключила с Китаем эпохальный контракт по поставкам газа. *Pobrane z:* <http://www.rg.ru/2014/05/21/gaz-site.html>.
- Lázár, G. (2015). *A new regional alliance – without Hungary*. *Pobrane z:* <http://hungarianfreepress.com/2015/03/19/a-new-regional-alliance-without-hungary/>.
- Mankoff, J. (2015). Russia's Asia Pivot: Confrontation or Cooperation?, *Asia Policy*, nr 19, s. 65–87.
- Mikulska, M. (2015). *Tusk o działaniach Kremla: Należy pozbyć się iluzji*. *Pobrane z:* <http://www.rp.pl/artykul/1137836,1184695-Donald-Tusk-dla-New-York-Times-o-Rosji.html>.
- Newsweek. (2014). Węgry coraz bardziej w orbicie Kremla. *Pobrane z:* <http://swiat.newsweek.pl/wegry-zaciesniaja-wspolprace-polityczna-z-rosja-newsweek-pl,artykuly,279068,1.html>.
- Петров, В. (2015a). Матвиенко предсказала крах военной операции Киева на Донбассе. *Pobrane z:* <http://www.rg.ru/2015/01/23/matvienko-site.html>.
- Петров, В. (2015b). Матвиенко: Киев стал агрессором против собственного народа. *Pobrane z:* <http://www.rg.ru/2015/01/28/sovfed-site.html>.
- Петров, В. (2015c). Пушков: Выход России из ПАСЕ не приведет к самоизоляции РФ. *Pobrane z:* <http://www.rg.ru/2015/01/29/pushkov-site-anons.html>.
- Polskie Radio. (2014a). *Obchody 70. rocznicy lądowania aliantów w Normandii. „Tu zaczął się pochód demokracji”*. *Pobrane z:* <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1145579,Obchody-70-rocznicy-ladowania-aliantow-w-Normandii-Tu-zaczal-sie-pochod-demokracji>.
- Polskie Radio. (2014b). Węgry i Rosja podpisały umowy ws. rozbudowy elektrowni atomowej. *Pobrane z:* <http://www.polskieradio.pl/42/3167/Artykul/1314365,Wegry-i-Rosja-podpisaly-umowy-ws-rozbudowy-elektrowni-atomowej..>
- Российская газета. (2015). Туск: Европа не готова к усилению санкций против России. *Pobrane z:* <http://www.rg.ru/2015/03/09/tusk.html>.
- Rozman, G. (2014). *Asia for the Asians. Why Chinese-Russian Friendship Is Here To Stay*. *Pobrane z:* <http://www.foreignaffairs.com/articles/142305/gilbert-rozman/asia-for-the-asians>.
- Rozporządzenie Prezydenta FR. (2012). Указ Президента РФ от 7 мая 2012 г. N 605, «О мерах по реализации внешнеполитического курса Российской Федерации». *Pobrane z:* <http://kremlin.ru/news/15256>.
- Rozporządzenie Prezydenta FR. (2014). О мерах по реализации Указа Президента Российской Федерации от 6 августа 2014 г. № 560 «О применении отдельных специальных экономических мер в целях обеспечения безопасности Российской Федерации».
- Ćwiek-Karpowicz, J., Secrieru S. (2015). *Sankcje i Rosja*, Warszawa: PISM.
- Strategia FR. (2009). Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года (утв. Указом Президента РФ от 12 мая 2009 г. N 537).
- Swinford, S. (2014). *Vladimir Putin to leave G20 early after 'tense' meeting with David Cameron*. *Pobrane z:* <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/vladimir>

- putin/11232995/Vladimir-Putin-to-leave-G20-early-after-tense-meeting-with-David-Cameron.html.
- Сюе, Ч. (2015). Интересы соприкасаются. Основные направления китайско-российского экономического взаимодействия в 2014 году, *Российская газета - Спецвыпуск «Дыхание Китая»* 2015, nr 6597 (26), Pobrane z: <http://www.rg.ru/2015/02/10/interesi.html>.
- Tass.ru. (2014). Лавров: для России Украина – это братский народ, а не марширующие в Киеве нацисты. Pobrane z: <http://tass.ru/politika/1517687>.
- The Guardian. (2014). *Vladimir Putin leaves G20 after leaders line up to browbeat him over Ukraine*. Pobrane z: <http://www.theguardian.com/world/2014/nov/16/vladimir-putin-leaves-g20-after-leaders-line-up-to-browbeat-him-over-ukraine>.
- European Parliament. (2014). *The Russian Embargo: Impact on the Economic and Employment Situation in the UE*. Pobrane z: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2014/536291/IPOL_BRI\(2014\)536291_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2014/536291/IPOL_BRI(2014)536291_EN.pdf).
- Urząd Statystyczny FR. (2013). Федеральная служба государственной статистики.
- U.S. Department of the Treasury. <http://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Pages/ukraine.aspx>, odczyt z dn. 4.03.2015.
- Ustawa FR. (2014). Федеральный закон Российской Федерации от 31 декабря 2014 г. N 508-ФЗ «О внесении изменений в статью 132 Федерального закона «О правовом положении иностранных граждан в Российской Федерации».
- Vláda České republiky. (2015). *The Prime Ministers of Austria, the Czech Republic, and Slovakia meet in Slavkov (Austerlitz) to establish a new format of regional cooperation*. Pobrane z: <http://www.vlada.cz/en/media-centrum/aktualne/the-prime-ministers-of-austria--the-czech-republic--and-slovakia-meet-in-slavkov-austerlitz-to-establish-a-new-format-of-regional-cooperation--126356/>.
- Way, L. (2008). The Real Causes of the Colour Revolutions, *Journal of Democracy*, nr 19/3, s. 55–69.
- Weitz, R. (2015). *Moscow and Pyongyang: From Disdain to Partnership?*. Pobrane z: <http://thediplomat.com/2015/02/moscow-and-pyongyang-from-disdain-to-partnership/>.